

מאזרות

אורות ישראל
מכללת אקדמית לחינוך

מייסודן של תכלת מורשת יעקב
ותכלת אורות ישראל

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

"ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג"

פרנקפורט ע"נ מיי. בחיבורו "תורת חיים" מציע הרב אברהם חיים ב"ר נפתלי צבי הירש שור את ההסבר הבא:

כתבתי זאת לפי שראיתי במנהגים שכתב וז"ל ורגילין לסיים וישמחו בך ישראל אוהבי שמך וכן ברוב סידורים ותימה גדולה הוא שהרי אינו ממין החתימה ולא מעין הפתיחה גם אין שייך שמחה רק ברגלים ומצאתי בסידור ישן וגם שמעתי מבקיאם שיש לומר וינוחו בה ישראל מקדישי שמך וכו'. זהו שאמר מעין החתימה ופתיחה וכן נראה עיקר עכ"ל. ולפי מה שכתבתי לאו קושיא היא [...] ומה שכתב נמי דאין שייך שמחה רק ברגלים לאו קושיא היא דלאו בשמחה גשמיית דאכילה ושתיה איירי שהרי לא תיקנו לומר וישמחו בה ישראל דהוה משמע דבשמחת שבת איירי אלא וישמחו בך ישראל משום דבשמחה רוחנית איירי שישמחו בהקב"ה תדע דאל"כ תיקשי היאך תיקנו לומר בשבת ישמחו במלכותך שומרי שבת והא לא שייך שמחה אלא ברגלים אלא משום דבשמחת רוחנית איירי שישמחו ישראל במלכותו יתברך וכי האי גונא מצינו במדרש שיר השירים רבה זה היום עשה ה' נגילה ושמחה בו א"ר אבין אין אנו יודעין במה לשמוח אם ביום אם בהקב"ה בא שלמה ופירש נגילה ושמחה בך.

כלומר, יש מקום להזכרת השמחה בשבת באופן השונה מהותית ממצוות השמחה ברגלים. בעוד שברגלים יש מצווה מפורשת המפרטת דרכי שמחה בבשר וביין ובמיני תכשיטים, בשבת – כל כולה של השמחה היא עליונה ורוחנית: שמחת ישראל במלכותו יתברך. לפי זה אין אפוא קושי בתפילה השגורה בפינו. הדבר אף תואם את מהותו של יום השבת שכולו מתנה מאת הקב"ה – מלמעלה למטה, בשונה מקביעת המועדים ששם הפעילות האנושית, דרך בית הדין, היא הקובעת את סדר המועדים.

הרש"ר הירש מציע הסבר לדברי הספרי ולפיו "ביום שמחתכם" מתייחס לשבתות ומלמד מהי השמחה האמתית: נעיר תחילה ש"שמחה" איננה דוקא אותו מצב רוח מרומם שנגרם על ידי סיבה מיוחדת, אלא היא כוללת גם את הרגשת טוב הלב, את החדוה הפנימית של הנפש שהיתה ראויה למלא את ישותנו תמיד [...] אולם אם כל יום רגיל, שלא הועב על ידי צרה מיוחדת, ראוי להיקרא יום שמחה בזכות דעת ה' המלווה אותו בכל רגעיו, קל וחומר הדברים אמורים ביום השבת. כי השבת מוקדשת לדעת ה' בייחוד, והרעיון המחדיר רוח שמחה בכל מלאכת ימי המעשה הוא עיקר תוכנה של השבת; ולפיכך ראויה השבת להיקרא "יום שמחתנו" בה"א הידיעה. בכל מצב שהשבת תמצא בו את נפש האדם, בצלילים מלאים של פריחה, בקול נכאים של נבילה או בלב הוגה הפותר את חידות החיים [...] הרי אחד הוא הרעיון המתעורר על ידי השבת: כי האדם חי בעולמו של ה', עם יצירי ה' ותחת השפעת מעשי ה' ופעולתו. רעיון זה של השבת יביא את האדם תמיד לידי ההודאה: "שמחתני ה' בפעלך במעשי ידך ארנן" (שם פסוק ה); או, כפי שהדבר נאמר בסידור התפילה שלנו: "ישמחו במלכותך שומרי שבת!" ולפיכך אפשר ש"יום שמחתכם" מכוון אל השבת.

השמחה היא במלכותו יתברך המייחדת את היום השביעי שבכווחו להשפיע שמחה על כל ימות השבוע.

הרבנית ד"ר לאה ויזל

דיקנית סטודנטיות (אלקנה) ודיקנית לימודי חוץ

קטע תפילה זה משובץ בברכת קדושת היום. שומרי השבת שמחים באמצעותו במלכות ה'. אין המדובר עבורם ביום שבתון סוציאלי גרידא, אלא ביום בעל תוכן ייחודי המבטא את הברית עם הקב"ה שנח ביום השביעי.

שמירת השבת ועינוגה הם המעצבים את השבת היהודית. לצד שמירת השבת הנגזרת מן הציווי "שמור", הכולל את ההימנעות מעשיית מלאכה בשבת, חלה חובה חיובית של זכירת השבת באמצעות קידושה, כיבודה ועינוגה. לא רק שביטה ממלאכה כי אם גם מעשים אקטיביים ליציקת אופי ייחודי ליום המנוחה.

מהפסוק בספר ישעיה, "וקראת לשבת עונג", למדנו על חובת עונג שבת,¹ ואף מתואר השכר הרב השמור למענגי השבת אשר יזכו לנחלה ללא מצרים, למחילת עוונות ועוד.

ניתן לזהות בראשונים ובאחרונים דעות שלפיהן מצוות עונג שבת היא מדאורייתא, והיא על פי חז"ל בספרא שיש לקדש את השבת באכילה ובשתייה. אולם לעומת זאת, מהרמב"ם משמע שמדובר במצווה שמקורה בנביאים. ניתן להגדיר את ההבדל בין כיבוד לעונג על בסיס ההבחנה בין דברים הנעשים כהכנה לשבת (כבוד השבת) לבין דברים הנעשים בשבת עצמה (עונג) לרבות סעודות השבת המיוחדות, הלימוד בה ועוד. פרטי החובה מצויים בספרי הלכה ואין זה המקום לפרט, אולם יש לציין שלמצווה זו שיש גם ממד סובייקטיבי בהתאם להעדפותיו של האיש הפרטי. למשל, אף שמצווה לאכול דגים בשבת לא חלה חובה זו על מי שעבורו אכילת דגים היא "עונש" ולא "עונג".

השבת היא מתנה ייחודית השמורה לעם ישראל ולא לגויי הארצות, יום נשגב וקדוש שנקבע כזכר למעשה בראשית וליציאת מצרים. בשונה ממועדי ישראל הנקבעים על פי בית הדין האנושי, השבת קבועה בסדר קבוע, מלמעלה, מאז ששת ימי בראשית. לגבי החגים (התלויים בקביעת מולד הלבנה) יש מצווה מפורשת של שמחה, "ושמחת בחגך". לא כך לגבי שבת, ויש לשאול: היכן מצינו חובה לשמוח בשבת? מדוע אנו אומרים "ישמחו [...] שומרי שבת"? לשמחה זו מה היא עושה? אכן, יש בראשונים ובאחרונים התייחסויות לכך ששבת איננה יום של שמחה. בפסוקים מצינו חובת עונג, אך לא חובת שמחה. כך למשל עולה מדברי התוספות² שביארו את הסיבה לכך שאין אבלות בשבת לא מטעם של חובת שמחה, אלא מטעם אחר, ומשמע מדבריהם שאין חובת שמחה בשבת.

כך עולה גם מדברי המהרי"ל (סוף הלכות יום טוב) שכתב שאדם מתענה תענית חלום בשבת משום שאין בשבת מצוות שמחה בבשר וביין, אלא מצוות עונג המתקיימת גם כאשר אדם עושה תענית חלום. זאת בשונה מיום טוב שאין מתענים בו כלל, משום מצוות שמחה. בדרך זו הולכים פוסקים נוספים.

עם זאת, יש שהתייחסו לשבת כיום של שמחה, על פי המובא בספרי, "ביום שמחתכם – אלו שבתות".³ בספרי נאמר שתי שיטות לביאור המילים "ביום שמחתכם": האחת מכוונת לשבתות, והשנייה – לתמידים.

מכאן עלתה התלבטות לגבי נוסח התפילה הראוי לשבת. קטע החתימה פותח בבקשה מיוחדת של "רצה נא במנוחתנו" ובהמשך "קדשנו במצוותך" וכו'. נוסחה השלם נמצא כבר בסידור רב סעדיה גאון, אך שם היא מסתיימת במילים "וישמחו בך ישראל אוהבי שמך" במקום "וינוחו בה ישראל מקדשי שמך".⁴ נוסח קדום זה נשמר עד ימינו במנהג

¹ במדבר י, י. וראו ביתר פירוט הערות התורה תמימה לבראשית ב, הערה ה. קיימים הבדלי נוסח מעניינים בין "וינוחו בו", "וינוחו בה", "וינוחו בס" ו"וינוחו בשבת" השונות ובין נוסחים שונים.

² שבת קיח, ב.

³ מועד קטן כג, ב, ד"ה: מ"ד.

חול המועד סוכות

סוכות ומלחמת גוג ומגוג

נראה שהמדרש רמז למלחמת גוג ומגוג שתהיה בירושלים, ושהסוכה תשמור על עם ישראל. את אופי הקשר שבין מלחמת הגויים בירושלים ובין חג הסוכות הטיב לתאר הרש"ר הירש. הוא מסביר את מהות הסוכה כסכך עראי, "וסוכה תהיה לצל" / "וסוכותה לראשי" / "בסוכות תשבו שבעת ימים". כך כותב הרב הירש (במדבר פרק כט, יג):

[הנביא] יחזקאל מתאר את המלחמות האחרונות שהאומות נלחמות בה' ובמעשיו, והמנהיג העורך את המלחמות האלה קרוי "גוג". אין זה רחוק לומר ש"גוג" נגזר משורש "גג" והוא מורה אפוא על יצירת גג. נמצא שגוג הוא היפוכה של הסוכה, שהרי הסוכה היא סכך בלתי יציב ונטול כח שלא הונח בידי אומן. אכן כל תוכן ההיסטוריה העולמית של האדם מתמצה בניגוד זה. רעיון תענועים אחד מתעה את האנושות. נמסר להם כח להציב "דפנות" כדי לגדור את תחומם כלפי חבריהם לבריאה, וכך הם מבטיחים את גבולם ברב כח וביד אומן. לפיכך סבורים הם שמוטל עליהם להבטיח את עצמם גם כלפי מעלה, כלפי ה' והשפעות כח הנהגתו; עליהם ליטול את גורלם בידם ולהגן על עצמם בכוחם, וכך יכתירו את בניין הגדולה האנושית על ידי ה"גג" המבטיח אי תלות בה'. הרי זה מאבק ה"גג" עם ה"סוכה". "רעיון התענועים של הגג" מייחס גדולה לאדם והאדם לא ימצא בו מנוח, ואילו אמיתה של הסוכה מורה לבטוח בשמחה על הגנת ה'. ההיסטוריה העולמית מתחילה בבניין המגדל והיא מסתיימת בבניין הסוכה. בוני המגדל דגלו בהאלהת עוצמת האדם וביקשו לכבוש את השמים; בוני הסוכה ייכנעו לה' וישמחו בחייהם עלי אדמות. שנזכה כולנו לישוב בסוכתו של לוויתן ובצלו של הקב"ה.

שירה לוי

סטודנטית בהתמחויות

לתושב"ע וללימודי ארץ ישראל

מנהג ישראל להפטיר ביום א' של חג הסוכות מספר זכריה (יד, א-ג; יד, טז):

הִנֵּה יוֹם בָּא לְה' וְחִלַּק שְׁלֵלָךְ בְּקִרְבְּךָ. וְאַסְפַּתִּי אֶת כָּל הַגּוֹיִם אֶל יְרוּשָׁלַם לְמִלְחָמָה [...] וְיֵצֵא ה' וְנִלְחַם בְּגוֹיִם הָהֵם [...] וְהָיָה כָּל הַנּוֹתֵר מִכָּל הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל יְרוּשָׁלַם וְעָלוּ מִדִּי שָׁנָה בְּשָׁנָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְמִלְכָּךְ ה' צְבָאוֹת וְלַחַג אֶת חַג הַסֻּכּוֹת. ובשבת חול המועד מפטירים מספר יחזקאל (לח, יח, כג): "וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא בְּיוֹם בּוֹא גּוֹג עַל אֲדָמַת יִשְׂרָאֵל [...] וְהִתְגַּדְּלִיתִי וְהִתְקַדְּשִׁיתִי וְנִוְדַעְתִּי לְעֵינֵי גוֹיִם רַבִּים וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה'".

מקור המנהג מצוי במסכת מגילה (לא, א), ושם אומר רש"י (ד"ה: "ביום בוא גוג") שהמלחמה המוזכרת בספר יחזקאל "היא המלחמה האמורה בזכריה ב'הנה יום בא לה'".

מדוע מזכירים מלחמה זו דווקא בחג הסוכות? בספרות הגאונים מופיע: "ואמר רב האי [גאון], מסורת בידינו שעתידה תחיית המתים להיות בניסן ומלחמת גוג ומגוג בתשרי" (אוצר הגאונים, מסכת מגילה, שם). לפי מקור זה הקשר הוא כללי בלבד, הכול מתרחש באותו חודש, חודש תשרי. אולם במדרש משתמע קשר פנימי יותר וזה לשונו (ילקוט שמעוני, פרשת אמור, רמז תרנג):

בסוכות תשבו שבעת ימים (ויקרא כג, מב). זהו שאמר הכתוב, "וסוכה תהיה לצל יומם" (ישעיהו ד, ו) [...] לעתיד לבא עתידין אומות העולם להכנס על ארץ ישראל ולעשות מלחמה עמהם, שנאמר: "ואספתי את כל הגוים אל ירושלים למלחמה" (זכריה יד, ב). ומה הקדוש ברוך הוא עושה? יוצא ונלחם עם הגוים, שנאמר: "ויצא ה' ונלחם בגוים ההם, כיום הלחמו ביום קרב" (שם, פסוק ג) – כיומו של פרעה. ומהו עושה? מסכך על ראשם של ישראל, שנאמר, "סכותה לראשי ביום נשק" (תהילים קמ, ח). מהו נשק? אמר רבי שמואל בר נחמן, ביום ששיקו שני עולמות זה לזה. באיזה יום? "הנה יום בא לה'" (זכריה שם, א).

בכל דרכיך דעה נאות קדומים

עמליה צורן

"[...] אם את עצם צלצול דברי הנביאים לא נוכל לשמוע עוד, אבל לראות נוכל מאשר ראו הם ולהריח את אשר הריחו [...] הבה אפוא ונסדר גן צמחי ספרותנו העתיקה, ונלמד לכתוב בו ולקרוא שם מספר הספרים ושיר השירים באותיות ובצבעים אשר בהם כתוב ספר הספרים ומקור כל השירים [...]". – כך ניסחו את חזונו ד"ר חיים וחנה הראובני בשנת 1925. לגן שתכננו קראו "גן הנביאים וחכמי התלמוד".

בנם, נגה הראובני ז"ל, הגשים את חלומם, ואחרי שחרורו מהצבא הצליח במאמציו לשכנע את מדינת ישראל להקצות חלקת קרקע לצורך שמורה ייחודית של טבע הארץ במקורות ישראל. בשנת 1964 הוקצתה קרקע באזור גבעות מודיעין לצורך הקמת השמורה. על פני 2500 דונם נשתלו צמחי ארץ ישראל העתיקה, נחפרו ושוחזרו מתקנים חקלאיים קדומים. בשנת 1984 נפתחה שמורת הטבע לקהל הרחב. כרמי הגפן והזית, בריכות המים, בעלי החיים והנופים המרהיבים הופכים את הביקור בשמורה לחוויה תנ"כית שהיא אטרקציה לכל המשפחה. נאות קדומים מעניקה חוויה בניחוח ארץ-ישראלי: סדנאות פעילות, סיורים לבתי ספר, אירועים משפחתיים, ימי גיבוש וחוויה, סיורי גמלאים, השתלמויות מורים.

בשנת 1994 זכו נגה הראובני וצוותו בפרס ישראל. השופטים קראו לשמורה "תופעה ייחודית, הממלאת ייעוד לאומי ממדרגה ראשונה [...] היא מקרבת את בני הארץ ואת בני התפוצות אל הארץ ואל צמחיה, תוך גישור בין ימי המקרא והמשנה לימינו אלה". על נגה כתבו כי "בעקשנותו הבלתי נלאית, במשך עשרות שנים, הצליח נגה להביא רעיון רב ערך לכלל הגשמה הוא השכיל לגייס את תעצומות הנפש ואת המשאבים הדרושים כדי להקים מפעל לימודי המטביע את רישומו על פני חיינו ומחנך ציבור גדול, בעיקר בני נוער, לאהבת הארץ ולהבנת מרכזיותה בחיי העם היהודי". נאות קדומים נחשבת גם כיום לשמורת טבע ייחודית המושכת אליה מדי שנה תיירים מהארץ ומהעולם.

למידע נוסף:

הראובני, נגה, טבע ונוף במורשת ישראל, לוד: נאות קדומים, 1980

הראובני, נגה, שיח ועץ במורשת ישראל, קריית אונו: נאות קדומים, 1984

הראובני, נגה, מדבר ורועה במורשת ישראל, לוד: נאות קדומים, תשנ"א 1991

אתר נאות קדומים <http://www.n-k.org.il/?CategoryID=306>